

“БЕКТЕМИН”

Жалал-Абад мамлекеттик университетинин
ректору, техника илимдер доктору,
профессор К.Ж.

Алат

“ 14 ” 06 2017-ж.

Чокошева Бурулкан Сапаровнанын “Башталгыч мектепте кыргыз тилин текстке байланыштуу окутуунун технологиясын моделдештирүү” деген темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына карата жетектөөчү илимий мекеменин

РАСМИЙ ПИКИРИ

1. Изилдөөнүн актуалдуулугу. Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун методикасы – башталгыч класста окутуу методикасынын эң негизги бир бөлүмү. Бул бөлүмдө эне тилин үйрөтүүнүн ыкмалары, методдору, милдет-максаттары жана мааниси аныкталат. Илимдин бул тармагы лингвистика, педагогика жана психология илимдери менен тыгыз байланышкан, анткени окутуу жана тарбиялоо иши дайыма эриш-аркак жүргүзүлөрү анык. Бүгүнкү күндө мамлекетибиздин орто мектептеринде, анын ичинде башталгыч класста окутуу илиминин алдында эң маанилүү милдеттер коюлуп жатат. Алардын катарында окуучулардын ой жүгүртүүсүн, ойлоо логикасын, активдүүлүгүн калыптандыруу, окутуунун жаңы ыкмаларын, жолдорун иштеп чыгуу, сабак өтүүнүн илимий жана методикалык деңгээлин жогорулатуу сыяктуу негизги милдеттер турат.

Бул милдеттерди ишке ашыруу менен катар эле кыргыз тилин башталгыч класстарда окутуунун мазмунун, методдорун, окутуунун каражаттарын азыркы талаптарга ылайык иштеп чыгуу зарылдыгы турат. Кыргыз тилин кенже класстын окуучуларына үйрөтүүдө анын теориялык маселелерине, тилдин грамматикасына негизги басым жасалбай, анын

практикалык жагына: окуучуларды адабий тилдин нормасында туура, сабаттуу жазууга жана көркөм, мазмундуу сүйлөөгө үйрөтүү, кебинин бай жана ырааттуу болуусуна жетишүү негизги маселе болуп эсептелет.

Кыргыз тилин окутуунун методикасында байланыштуу кепке көңүл буруу алгачкы китептерден, иликтөөлөрдөн, методикалык эмгектерден эле башталган. Алгачкы «Алиппенин» автору И.Арабаев окуучулардын кебин өстүрүүгө өзгөчө көңүл буруп, буга карата атайын тапшырмаларды киргизген. Тунгуч окумуштуулардын бири К.Тыныстанов окуучулардын сөзүн өстүрүү үчүн кыргыз тили сабагында текст менен иштөөгө зор маани берип, өзүнүн бардык окуу китептеринде көптөгөн этнопедагогикалык мазмундагы көркөм тексттерди, элдик макал-лакаптарды кеңири киргизген. Кыргыз тилин окутуунун методикасы боюнча биринчи окуу куралын жазган С.Нааматов кыргыз тилин окутуунун негизги максаты катары окуучулардын сөзүн өстүрүүнү аныктаган. Бул аталган тунгуч окумуштуулар кыргыз тилинин грамматикасын сөз өстүрүүнүн, байланыштуу кепти өстүрүүнүн негизги каражаты катары пайдаланышкан. Алгачкы методисттердин бул көз караштары, изилдөөлөрү андан ары улантылбай, кыргыз тилин мектепте окутуунун негизги мазмунун тилдин грамматикасы түзүп калган. Куррикулумдун талаптарына ылайык кыргыз тилин окутууда грамматикалык материалдарды өздөштүрүү менен гана чектелбей, тилдин практикалык аспектилерине негизги көңүл бурулууга тийиш.

Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнүн мамлекеттик стандарттарында белгиленгендей: «Тилдин теориялык курсун окутуу аркылуу окуучулардын кебин өстүрүү, ошондой эле аларды сабаттуу, маданияттуу кеп адебине ээ кылууда тилдин фонетикалык, лексикалык, морфологиялык, синтаксистик, фразеологиялык, пунктуациялык бардык каражаттарын пайдалануу менен адабий тилде ээн-эркин баяндама, дилбаян, эссе, тезис, макала, жана башкаларды жаза алууга машыктыруу зарыл».

Орус тилин окутуу методикасын изилдеген окумуштуулар А. В. Текучев, Т. А. Ладыженская, В. Ч. Капинос, Е. Ч. Никитина, Ф. Буслаев, Н.

Н. Сергеева, М. С.Соловейчик, ж.б. сөз өстүрүү иштерин, жол-жоболорун иштеп чыгышып, иш-аракеттин бул түрлөрүн грамматиканы окутуунун ажырагыс бир бөлүгү катары карашкан.

Башталгыч класстарда эне тилин окутуу маселеси окумуштуу-методисттер Амонашвили Ш.А., Антонова Л.Т., Ладыженская Т.А., Лысенкова С.А., Рамзаева Т.А., Соловейчик М.С., ж.б. кеп өстүрүү маселелери Выготский М.С., Голуб И.Б., Ладыженская Т.А., Леонтьев А.А., Львов М.Р., Ильин Е.И., Капинос В.И., Ключев Е.В., Новотворцева Н.В., Пустовалов П.С., Тихеева Е.И., Торопцев М.С.; тексттин теориясы жана текст менен иштөө Брудный А.А., Величко Л.И., Гальперин И., Зарубина Н.Д., Иванова В.П., Одинцов Н.В., Чазова А.А., Шанский Н.М., ж.б. лардын эмгектеринде изилденген.

Кыргыз тилинин теориясы жана аны окутуу методикасы боюнча эмгектерди Абдувалиев И., Аширбаев Т., Акматов Т., Акматов Б., Батаканова С.Т., Биялиев А., Биялиев К.А., Добаев К., Жапаров А., Иманалиев С., Иманов А., Мукамбетова А., Сартбаев К.К., Осмонкулов А., Үсөналиев С., Чыманов Ж., ж.б., кеп өстүрүү жана байланыштуу кеп боюнча Давлетов С., Мусаева В., Рысбаев С., Тагаева З., Садабаев А., Эшиев А., ж.б. лар тексттин теориясы жана текст менен иштөөгө байланыштуу Маразыков Т.С, Муратов А.Ж, Мусаев С.Ж., Өмүралиева С., Чыманов Ж., ж.б. окумуштуулар жаратышкан.

Башталгыч класстарда кыргыз тилин эне тили катары окутуу маселелери эң алгач И.Арабаев, К.Тыныстанов, С.Нааматов сыяктуу алгачкы окумуштуулар тарабынан иликтенип, кийин окумуштуу-методисттер. Э.Бердибаев, С.Турусбеков, К.Сартбаев, Б.Рысбекова тарабынан иштелип чыккан “Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун методикасы” эмгегинде, К.Сартбаевдин, “Башталгыч класстарда сөз түркүмдөрүн окутууда окуучулардын кебин өстүрүү” аттуу Б.Рысбекованын “Башталгыч класстарда зат атоочту окутуунун методикасы”, Б.Чокошеванын “Башталгыч класстарда сын атоочту окутуунун методикасы”, А.Мураталиеванын

“Башталгыч класстарда этишти окутуунун методикасы”, М.Райымбекованын “Башталгыч класстарда синтаксистик материалдарды окутуу” аттуу кандидаттык диссертацияларында чагылдырылган.

Ал эми башталгыч класстарда эне тилин тексттин негизинде окутуу методикасы илимий изилдөөгө алына элек. Изилдөө ишибиз башталгыч класстарда кыргыз тилин окутууга багытталган маанилүү милдеттерди илимий- практикалык жактан иликтөөгө арналган.

Башталгыч класстарда эне тилин мезгил талабына шайкеш келген окуу материалы менен окутуу жана өздөштүрүү теориясын иштеп чыгуу, аны окутуунун максаттары менен милдеттерин, анын мазмунун, методдорун, окутууну уюштуруу формаларын белгилөө, окуу каражаттары менен окутууну көзөмөлдөө ыкмаларын иштеп чыгуу милдеттери негизги милдеттерден болуп эсептелет. Башталгыч класстарда эне тилин окутуу үйрөтүүнүн учурдун талабына ылайык кабыл алынган мамлекеттик стандарттын мазмунуна шайкеш методикасынын иштелбегендиги, аны окуучулардын жалпы лингвистикалык, коммуникативдик компетенцияларын өнүктүрүүгө багытталган нукта иштеп чыгуу зарылдыгы бул изилдөө ишинин актуалдуулугун аныктайт.

2. Изилдөөнүн илимий жоболорунун, жыйынтыктарынын жана сунуштардын негизделишинин даражасы.

Диссертацияда иштелип чыккан илимий жоболордун, жалпы жыйынтыктардын жана практикалык сунуштардын негизделишинин даражасы эксперименталдык тажрыйбалык иштердин жалпы жыйынтыктарын статистикалык негизде анализдөө менен камсыз кылынган. Ошону менен бирге педагогиканын, психологиянын, кыргыз тилин окутуу методикасынын теориялык жоболорунун изилдөөнүн практикалык аспектилери менен ички өз ара байланыштары ишке ашырылгандыгы диссертацияда баса белгиленген.

Диссертациянын структуралык түзүмү андагы коюлган милдеттерге дал келип, алардын ар биринин чечилиши логикалык ырааттуулукта,

жыйынтыктарынан келип чыккан корутундулар жана практикалык сунуштар орун алган.

Тиркемеде башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуу сабактарынын максаттары жана көрсөткүчтөрү, кыргыз тилин текстке байланыштуу окутуунун календардык планы жана 2-4-класстардын окуучуларынын кыргыз тили боюнча билимин баалоо үчүн тесттик тапшырмалар жайгаштырылган.

3.Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык баалуулугу:

- башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун жалпы абалы, педагогикалык, методикалык проблемалары, тажрыйбасы ырааттуу жана комплекстүү талдоого алынган;
- кыргыз тилин эне тили катары окутуу процессинин педагогикалык маани-маңызы ачылган;
- башталгыч класстарда кыргыз тилин текстке байланыштуу окутуунун мазмуну, теориялык негиздери, окуу каражаттары, окутуу процессин көзөмөлдөөгө алуу ыкмалары иштелип чыккан;
- кыргыз тилин текстке байланыштуу окутуудагы окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоонун жол-жоболору жана формалары аныкталган;
- кыргыз тилин текстке байланыштуу окутууга карата иштелип чыккан илимий-методикалык сунуштардын ылайыктуулугу педагогикалык эксперимент өткөрүү аркылуу далилденди.

4.Изилдөөнүн практикалык баалуулугу: диссертациянын жыйынтыктары кыргыз тилин башталгыч класстарда окутуу үчүн окуу программаларын, методикалык колдонмолорду түзөтүүгө жана өркүндөтүүгө жардам берет; башталгыч класстарда кыргыз тилин эне тили катары окутуунун сапатын жогорулатууга көмөкчү болот; башталгыч класстардын мугалимдеринин кесиптик квалификациясын жогорулатууга өбөлгө түзөт; студенттерге, аспиранттарга билим алуу процессинде, окутуучуларга,

мугалимдерге, окуу китептеринин авторлоруна кыргыз тилин окутуу ыкмаларын колдонууга керектүү эмгек боло алат.

Изилдөөчүнүн жекече салымы: Башталгыч класстарда кыргыз тилин эне тили катары үйрөтүү процесси, жалпы методикасы алгачкы ирет докторлук диссертация деңгээлинде иликтөөгө алынды, кыргыз тилин башталгыч класстарда окутуу методикасына тактоолор жана толуктоолор киргизилди, дүйнөлүк практикада эне тилин үйрөтүүдө колдонулуп жүргөн методдор жана ыкмалар иликтөөгө алынды, башталгыч класстарда кыргыз тилин текстке байланыштуу окутуу процессинин жоболору жана аны ишке ашырууга зарыл болгон дидактикалык материалдар иштелип чыкты, педагогикалык экспериментте анын натыйжалуулугу аныкталды.

5. Авторефераттын диссертациянын мазмуну менен дал келиши.

Диссертация киришүүдөн, төрт глава жана корутундудан турат. Авторефераттын көлөмү резюмелерди кошпогондо белгиленген талаптан ашкан эмес. Автореферат диссертациянын мазмунун толук чагылдырган. Изилдөөнүн милдеттеринин чечилиши главалар боюнча так көрсөтүлгөн.

Жалпысынан, изилдөө ийгиликтүү иштелген, өз алдынча аткарылган, толук бүткөрүлгөн иш катары оң баага татыктуу. Аталган ийгиликтер менен кошо айрым мүчүлүштүктөр да байкалды, алар:

1. Башталгыч класстарда кыргыз тилин текстке байланыштуу окутууда дүйнөлүк практикада пайдаланылып келген эне тилин тексттин негизинде үйрөтүү методикасына көбүрөөк таянса, диссертант ал тууралуу тереңирээк маалымат берсе, иштин мааниси мындан да жакшырмак.

2. Айрым техникалык каталары кездешет.

Бирок белгиленген мындай мүчүлүштүктөр принципиалдуу мүнөзгө ээ эмес, алар изилдөөнүн жалпы деңгээлин төмөндөтпөйт. Себеби, диссертациянын жыйынтыктары башталгыч класстарда кыргыз тилин текстке байланыштуу окутуунун методикасы жаатында окутуунун теориясы менен практикасына олуттуу салым кошо ала турган алгачкы изилдөө болгон.

удаалаштыкта көрсөтүлгөн. Диссертация киришүүдөн, 5 главадан, жалпы корутундудан, адабияттардын тизмесинен жана тиркемеден турат. Жалпы көлөмү – 350 бет, анын ичинде негизги текст – 270 бет, 392 пайдаланылган адабияттын тизмеси жана тиркемелер берилген.

Киришүүдө изилдөөнүн актуалдуулугу, максаты жана милдеттери, илимий жаңылыгы, практикалык баалуулугу, коргоого коюлуучу негизги жоболору, изденүүчүнүн жекече салымы, изилдөөнүн натыйжаларынын эксперименттен өткөрүлгөндүгү тууралуу маалыматтар орун алган.

Биринчи главада башталгыч класстарда кыргыз тилин текстке байланыштуу окутуунун педагогикалык-психологиялык, лингвистикалык негиздери, кыргыз тилинин теориялык жана аны эне тили катары окутуу маселелери, текстти кеп өстүрүүнүн негизги каражаты катары кароо маселелери, башталгыч класстарда окутуп-тарбиялоонун маани-маңызы иликтенген.

Экинчи главада башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун абалы, эне тилин текстке байланыштуу окутуунун дүйнөлүк тажрыйбасы кыскача талданып, кыргыз тилин текстке байланыштуу окутуунун методикалык негиздери аныкталып, текстке байланыштуу окутуунун формалары, ыкмалары, каражаттары, методдору, модели сунушталган.

Үчүнчү главада башталгыч класстарда кыргыз тилин текстке байланыштуу окутууда окуучулардын кебин жана байланыштуу кебин өстүрүүнүн жолдору, ыкмалары аныкталып, грамматикалык материалдарды өздөштүрүүнү сөз өстүрүү иши менен тыгыз байланышта кароо маселелери белгиленген.

Төртүнчү главада башталгыч класстарда кыргыз тилин текстке байланыштуу окутууда жазуу иштерин жүргүзүү, жазуу иштерин жана окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоонун максаттары, методдору, түрлөрү, ыкмалары иликтөөгө алынган.

Бешинчи главада педагогикалык эксперименттин жүрүшү жана анын жыйынтыктары чагылдырылды. Жалпы корутунду изилдөөнүн

Чокошева Бурулкан Сапаровнанын “Башталгыч мектепте кыргыз тилин текстке байланыштуу окутуунун технологиясын моделдештирүү” деген темадагы диссертациялык изилдөөсү Кыргыз Республикасынын Жогорку Аттестациялык комиссиясынын “Окумуштуулук даражаларды ыйгаруунун тартиби жөнүндөгү” Жобосунун 10-пунктунун талаптарына толук жооп берет. Ал эми изденүүчү Чокошева Бурулкан Сапаровна 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алууга татыктуу деп эсептейбиз.

Пикир Жалал-Абад мамлекеттик университетинин башталгыч билим берүүнүн теориясы жана методикасы, кыргыз, дүйнөлүк элдер жана журналистика кафедраларынын кеңейтилген жыйынынын отурумунда 2017-жылдын 14-июнунда (№18-протокол) талкууланып, бекитилди.

Талкууга катышкандар: Сакиева С.С., п.и.д., профессор (13.00.02); Токтогулов С.Т., п.и.д., проф.м.а. (13.00.01); Эшиев А., ф.и.д., проф.м.а. (10.01.01); Ураимов К.М., п.и.к., доцент (13.00.02); Эшиев Ж.М., п.и.к., доцент (13.00.02); Бакирова Г.К., ф.и.к., доцент (10.02.01); Шакирова М.Р., ф.и.к., доцент (10.02.01); Ажыбаева З.А., ф.и.к., доцент (10.02.01); Рыскулова Г.У., ф.и.к., доцент (10.02.01); Көчөрова Г.К., ф.и.к. (10.02.01); Чокоева Д.М., ф.и.к., доцент (10.01.01); Оморов А., ф.и.к., доцент (10.02.01); Кадырова А.К., доцент (10.01.01).

*Отурумдун төрайымы,
педагогика илимдеринин
доктору, профессор*

Сакиева С.С.

*Педагогика илимдеринин доктору, профессор колун тастыктаймын.
Жалал-Абад мамлекеттик университетинин
окумуштуу катчысы, п.и.к.*

Нусупова Р.С.